

of the language variants is activated under the influence of language contacts which become one of the conditions for the various territorial, social, regional, national language variants. It has been stated that the system of nominative means of all the language variants comprises common language units and borrowings from the language of some particular areas. Most of these units reflect the specific conditions of a new country or region, name local animals, plants, new social relationships, new social and working conditions. Language reflects socio-cultural opposition though some borrowed words can become part of the general system of the language.

Key words: language contact, borrowing, variety of language.

**О. В. Соловцова
(Горлівка)**

УДК 811.161

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА КАТЕГОРІЮ ПРЕДИКАЦІЇ У НАУКОВІЙ ПАРАДИГМІ

Кваліфікація речення як багатомірної синтаксичної одиниці, структурні компоненти якої перебувають в ієрархічному взаємозв'язку та взаємодії, зумовлює сучасний етап розвитку синтаксичної теорії, який характеризується намаганням лінгвістів систематизувати закономірності репрезентації семантичної структури речення формально-граматичними засобами.

Предикат є організуючим центром речення, який своєю семантико-синтаксичною валентністю прогнозує кількісний та якісний склад субстанційних синтаксем, указує на їхні семантичні функції та відношення між ними. У синтаксичних дослідженнях останніх років проблеми, пов'язані зі з'ясуванням специфіки категорії предикації, співвідношенням предикації і предикативності, набувають особливої актуальності, що засвідчує низка наукових розвідок В. В. Вихованця, К. Г. Городенської, А. П. Загнітка, В. І. Кононенка, К. Ф. Шульжука, І. І. Слинька, Й. Ф. Андерша, М. В. Всеволодової, Н. Ф. Баландіної, Н. В. Гуйванюк, Н. Н. Арват та ін.

Представників різних підходів у дослідженні семантики речення об'єднує визнання ними значущості предиката. За визначенням О. О. Селіванової, предикат – це центральний компонент пропозиції, судження, який виражає зміст події як процесу, стану, відношення, ознаки, притаманних певному суб'єктові. Предикат є мисленнєвим аналогом певної якості відношення в ситуації й репрезентує інформацію про кількість і статус термів цієї ситуації на підставі власної валентності [8, с. 585].

Характерною особливістю речення (мінімальної комунікативної одиниці мови, яка формує і визначає її одиницею повідомлення) прийнято вважати предикативність – граматичне вираження предикації, яка встановлює зв'язок предмета та ознаки певного речення з конкретною ситуацією і відрізняє речення від просто номінативного поєднання слів [4, с. 283]. Предикативність дозволяє реченню поруч із номінативною функцією виконувати комунікативну функцію мови, тобто ставати одиницею повідомлення. Разом з тим предикативність є граматичним вираженням предикації. Предикація встановлює зв'язок предмета й ознаки (у широкому плані) дійсного речення з конкретною ситуацією і відрізняє речення від простого об'єднання слів. Предикація є типовою функцією присудка, що реалізується шляхом позначення дієсловом або прикметником процесуальної ознаки події, яка передається предикативною одиницею. Присудок зосереджує в собі предикативність (модальність і темпоральність) синтаксичної одиниці.

Аналіз категорії предикації як головного засобу формування відносно закінченої думки, репрезентації та повідомлення становить коло наукових зацікавлень представників різних наукових напрямків, що зумовлює необхідність узагальнення наявних у лінгвістиці теоретичних поглядів. Зазначене вище положення становить мету нашого дослідження, зважаючи на значущість кваліфікації предикації як семантико-синтаксичного ядра речення.

Витоки теорії предикації сягають часів зародження людського мовлення і утворення перших суджень. Розвиток мови і мислення зумовлюють ускладнення первісних відношень між судженням та його мовною реалізацією. Різноманітність форм, разом з постійною еволюцією і вдосконаленням умовивидів людини, збільшує можливості структурного вираження останніх на рівні речення в сучасній мові. Як відомо, висловлення, або речення, є одиницею мовленнєвого спілкування.

Таким чином, зв'язок речення з актом предикації було виокремлено ще за часів античності. Так, Арістотель розглядає предикацію як акт мислення, не розмежовуючи речення й судження і власне ототожнюючи їх компоненти. Необхідною складовою речення визнавалася наявність суб'єкта і предикатів, які класифікувалися за логічним принципом і були упорядковані в десятикомпонентній системі універсальних категорій: Сутність (Субстанція), Кількість, Якість, Відношення (Релятивність), Місце (Де?), Час (Коли?), Положення, Стан, Дія, Страждання. Ці категорії стали основою структурних схем речення і можуть кваліфікуватися як універсальні предикати, що уможлиблює їх функціонування як бази для опису пропозиційних функцій, або структурних схем речення, конкретних мов і мови взагалі. Як зазначає Ю. С. Степанов, “вже сам перелік цих категорій, по суті, пов'язаний з мовою і багатий на відношення предикації: ім'я є здебільшого підмет, решта – головним чином присудок або означення у складі деяких можливих висловлень” [10, с. 34].

Представники стоїцизму розглядали речення “як повне самодостатнє висловлення”. Ними було опрацьовано різні класифікації речень-суджень, на основі відмінностей між предикатами. Поділ суджень ґрунтувався на класифікації речень за характером їх дієслівного предиката як найсуттєвішого складника, що утворює речення [4, с. 104]. У середньовічній схоластичній логіці формується поняття предикації як акту пізнання. Саме в цей період було детально розроблено види предикації (деномінативна, пряма, сутнісна, формальна, природна та ін.), проте предикацію загалом кваліфікували як ствердження або заперечення ознаки (предиката) щодо субстанції (суб'єкта), за формулою “S є P” [13, с. 393–394].

За логіко-граматичного підходу до поняття предикації у кожному реченні шляхом логічних операцій виділяли суб'єкт (підмет), тобто те, про що йдеться, та предикат (присудок), тобто те, що саме повідомляють про предмет мовлення. Пізніше почали розрізняти об'єкти (додатки), атрибути (означення), обставини зі значенням часу, умови, мети, причини, способу дії та допусту [3, с. 60].

Лінгвістичні одиниці “предикативність”, “предикація” та “предикатність” О. О. Потебня розглядав як втілення мисленнєвої діяльності, виявляючи універсальні механізми, актуальні для будь-яких аспектів реального життя слова, говорячи про “зв'язування двох одиниць думки; пояснюваного (психологічний суб'єкт) і пояснювального (психологічний предикат)” [7, с. 81]. Предикативний зв'язок (за О. О. Потебнею, “граматична форма особового дієслова”) є головним в реченні. Релевантною ознакою речення, на думку О. О. Потебні, є його предикативність, тобто властивість присудка поєднуватися з підметом для творення речення; головним носієм предикативності з членів речення є присудок, з частин мови – дієслово.

За О. О. Шахматовим, у кожній комунікації є S і P, головний і залежний члени думки; суб'єкт комунікації – це уявлення про субстанцію; предикат виражає ознаку чи комплекс ознак.

Представники психологічного напрямку певною мірою уточнили граматичний аспект предикації тим, що почали розглядати її вираження у нерозривному зв'язку з особовою формою дієслова. Саме в особовій формі дієслова представники аналізованого напрямку вбачали прояв суб'єктивного вольового моменту, який вони висували на перший план при визначенні сутності речення.

У межах психолого-граматичного підходу до вивчення предикації Д. М. Овсяннико-Куликовський визначає предикат як найважливішу частину речення, що є носієм та виразником того руху думки, що називається предикативність (предикація, присудковість) і без якого речення немає. Носієм присудковості (предикативності) є дієслово [6, с. 6]. Таким чином, предикація визначається як розумовий процес приписування ознак субстанції шляхом введення присудка [3, с. 61].

Подекуди вчені розуміють предикацію як відношення між елементами двоскладного речення, насамперед між підметом і дієсловом-присудком, фактично ототожнюючи категорії предикативності і предикації (Є. К. Тимченко, О. Н. Синявський, С. С. Смеречинський, Л. А. Булаховський, А. П. Грищенко, В. Г. Адмоні, Г. О. Золотова, О. В. Бондарко та ін.), або як властивість речення загалом, незалежно від наявності у його складі дієслова (формально-граматичний підхід до поняття предикації). Близьким до розуміння предикативних відношень О. О. Шахматовим є визначення присудковості О. М. Пешковським, який стверджує, що без присудка речення взагалі не може існувати. Поняття присудковості, уведене О. М. Пешковським, не ототожнюється повною мірою з поняттям предикативності. Присудковість, за визначенням О. М. Пешковського, – це властивість (функція) присудка. Категорія присудковості утворюється як сукупність властивостей (функцій) різних форм

присудка. Однак О. М. Пешковський не відмовляється від поняття предикативності як відношення між підметом і присудком. Отже, учений не сформував окремого визначення предикативності, а лише зосередив увагу на одному з боків предикативного відношення, а саме особливій функції присудка-предиката [9, с. 26].

У 70-80-х роках ХХ ст. предикативність послідовно поєднують із морфологічним вираженням, а предикацію розглядають у структурно-семантичному аспекті. Сучасне тлумачення предикативності як багаторівневої синтаксичної категорії в українському мовознавстві пов'язане з концепцією про трьохаспектну структуру речення – формально-синтаксичну, семантико-синтаксичну і комунікативну (І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський, І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, А. П. Загнітко, К. Ф. Шульжук та ін). Перевага дослідження, що враховує три виміри, полягає у визнанні доцільними всіх поглядів, оскільки вони відображають три аспекти одного мовного явища – речення-висловлення.

Комунікативна категорія предикативності є комплексною категорією, що складається з категорій часу, модальності й особи. І. Р. Вихованець пропонує перейменувати цю категорію терміном “надкатегорія реченнєвої актуалізації”, а також доповнити її категорією актуального членування [1, с. 27]. Предикація ж є семантико-синтаксичним ядром речення, вона стосується суб'єктно-предикатних відношень, абстрагованих від категорій модальності й часу. Таким чином, “предикативність – це граматичне виявлення предикації” [4, с. 283].

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної думки утвердилося декілька підходів до поняття предикації. За логічного підходу, предикація розуміється як один з трьох аспектів, або функцій висловлення, разом з номінацією і модальністю. Розмежовують логічну і граматичну предикації. Акт логічної предикації виявляється у ствердженні або запереченні чогось [12, с. 223], а граматична предикація має багато різновидів залежно від рівня мови.

Психологічний підхід до предикації визначає аналізовану категорію як психологічний процес утворення речення як результату відображення і зв'язку мови і мислення.

М. В. Всеволодова (комунікативний напрямок) називає предикацією репрезентант висловлення, причому в типових випадках граматична предикація співвідносна з категорією актуального членування речення [2, с. 85].

За формально-синтаксичного підходу (І. Р. Вихованець, Л. С. Бархударов, М. Я. Блох, О. М. Мороховський, В. Г. Адмоні та ін.), предикація ототожнюється з ядром речення, яке утворюється підметом і присудком, і розглядається як термінологічний аналог і синонім предикативності, інтерпретуючись при цьому як співвідношення структурних компонентів – підмета і присудка, які характеризуються відповідними синтаксичними властивостями.

Представники семантичного (денотативного) підходу (В. Г. Гак, І. П. Сусов, О. Н. Старікова та ін.) зосереджують увагу виключно на вивченні предикативності, оминаючи термін “предикація” як такий, що пов'язаний більше з формальною, ніж смисловою стороною. Предикативність розглядається як співвіднесення речення з конкретною мовленнєвою ситуацією, що знаходить формальне вираження в структурі речення і його інтонації.

Таким чином, аналіз основних шкіл і напрямків, які вивчають категорії предикації і предикативності, засвідчує, що ці поняття безпосередньо пов'язані з теорією речення або висловлення. Вивчення предикації в аспекті її значущості щодо формування речення як елементарної комунікативної одиниці має тривалу історію і характеризується наявністю подеколи протилежних думок на її природу. З проаналізованого у розвідці матеріалу є очевидним, що багато дослідників не розмежовують поняття “предикація”, “предикатність” і “предикативність”, зважаючи на їх взаємну детермінованість. Разом з тим науковці визнають, що основні ознаки речення можуть бути диференційовані лише за умови чіткого розмежування і уточнення понять “предикативність”, “присудковість”, “предикація” і “предикатність” [5, с. 36]. Отже, можна зробити висновок про недостатню дослідженість цього питання, а також необхідність чіткого розмежування аналізованих понять, зважаючи на їх значущість для осягнення лінгвістичного внутрішнього змісту речення, що знаходить відображення в зовнішніх формах його існування. Усі ці фактори окреслюють перспективи дослідження.

Література

1. Вихованець І. Р. Навколо проблем предикативності, предикації і предикатності / І. Р. Вихованець // Українська мова. – 2002. – №1. – С. 25–31.

2. Всеволодова М. В. Синтаксемы истроєвые категории предложения в рамках функционально-коммуникативного синтаксиса (к вопросу о предикативности, предикации и членах предложения) // Майя Владимировна Всеволодова // Вестник Московского университета. Сер. 9. Филология. – 2000. – № 1. – С. 75–95.
3. Гуйванюк Н. В. Типологія наукових підходів до вивчення категорії предикації / Н. В. Гуйванюк, О. В. Кульбабська // Мовознавство. – 2008. – № 4-5. – С. 55–63.
4. Загнітко А. П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис / Анатолій Панасович Загнітко. – Донецьк : ТОВ “БАО”, 2011. – 992 с.
5. Кульбабська О. В. Вторинна предикація у простому реченні / Олена Валентинівна Кульбабська. – Чернівці : Чернівець. нац. ун-т, 2011. – 672 с.
6. Овсяннико-Куликовский Д. Н. Синтаксис русского языка / Дмитрий Николаевич Овсяннико-Куликовский. – СПб., 1912. – 322 с.
7. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике: в 4 т. Глагол / Александр Афанасьевич Потебня. – М. : Просвещение, 1977. – Т. 4. – 406 с.
8. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля. – К., 2010. – 844 с.
9. Сибгатов Р. Г. Теория предикативности (на материале татарского языка) / Р. Г. Сибгатов. – Саратов, 1984. – 208 с.
10. Степанов Ю. С. В трехмерном пространстве языка: Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства / Юрий Сергеевич Степанов. – М. : Наука, 1985. – 334 с.
11. Степанов Ю. С. Имена, предикаты, предложения (семиологическая грамматика) / Юрий Сергеевич Степанов. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 360 с.
12. Сучасна українська літературна мова: підручник / [О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін.]; за ред. О. Д. Пономарева. – К. : Либідь, 1997. – 400 с.
13. Языкознание // Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – 2-е изд. – М., 1998. – 685 с.
14. Thomas J. Meaning in Interaction. An Introduction to Pragmatics / J. Thomas. – Longman, 1995. – 430 p.

Анотація

Е. В. Соловцова. Еволюція взглядов на категорию предикации в научной парадигме

В статье рассмотрен лингвистический статус категории предикации в научной парадигме. Проанализированы современные подходы к определению предикации. Представлено соотношение понятий предикат, предикация, предикативность.

Ключевые слова: предложение, предикат, предикация, предикативность, актуальное членение предложения.

Анотація

О. В. Соловцова. Еволюція поглядів на категорію предикації в науковій парадигмі

У статті розглянуто лінгвістичний статус категорії предикації в науковій парадигмі. Проаналізовано наявні в сучасній лінгвістиці підходи до визначення предикації. Окреслено співвідношення понять предикат, предикація, предикативність.

Ключові слова: речення, предикат, предикація, предикативність, актуальне членування речення.

Abstract

Y. V. Solovtsova. The Evolution of Approaches to the Category of Predication in the Scientific Paradigm

The article deals with the analysis of the linguistic status of the category of predication in the scientific paradigm. Predication has been defined as a speech act that determines the relationship between a subject (with its modifiers) and a verb (with its complements and modifiers) of the sentence with a particular situation. Thus predication differentiates a sentence from an ordinary combination of lexical units. The correlation between the notions “predicate”, “predication”, “predicativity” has been specified in the research. Different approaches to the understanding of predication have been considered: the Scholasticism of the Middle Ages, logical, grammatical, and psychological approaches. The connection between predication and the most important sentence features (integrity, syntactic independence, grammatical completeness, semantic completeness, communicative completeness,

communicative functioning, modality, intonation completeness) has been described in the article. These characteristics are combined with the ability of predication to express a thought, to be the main means of its formation, representation and communication.

Key words: *sentence, predicate, predication, predicativity, actual division of the sentence.*